

บทบาทและหน้าที่ของแม่ชีไทยยุคศตวรรษที่ 21
ในฐานะผู้อยู่เบื้องหลังความสำเร็จ
ของการส่งเสริมกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

THE ROLE AND FUNCTION
OF 21ST CENTURY THAI NUNS.
AS THE PERSON BEHIND THE SUCCESS PROMOTION
OF BUDDHIST ACTIVITIES.

: พาณัณ ธนากรเมธา*
วัฒนา จินดาวัฒน์**
เสาวภาคย์ แหลมเพ็ชร***

บทคัดย่อ

ผู้ที่ถือบวชเป็นแม่ชีถือว่าเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนา ก่อนจะปฏิบัติกิจกรรมอื่น ๆ ต้องมีการสวดมนต์และฝึกสมาธิเพื่อทำให้จิตใจสงบ เพราะการสวดมนต์เป็นการสรรเสริญคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการปล่อยวางความคิดอย่างอื่น และระลึกถึงเฉพาะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จิตจะแน่วแน่อยู่ในอารมณ์เดียว เมื่อสวดเป็นประจำจะทำให้เป็นคนมีจิตมั่นคง โดยกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติเป็นประจำ

คือ 1) การไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำทุกวัน 2) การทำบุญใส่บาตรเป็นประจำ 3) การทำบุญใส่บาตรวันเกิด และ 4) การฟังพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การอาศัยอยู่ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การดำเนินชีวิต ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 ดังนั้น แม่ชีจึงต้องแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับโลก

* อาจารย์ประจำหลักสูตรศึกษาศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตสิรินธรราชวิทยาลัย

** นักวิชาการอิสระ

*** อาจารย์ประจำมหาวิทยาลัยเกริก

(global awareness) 2) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (financial, economics, business and entrepreneurial literacy) 3) ความรู้ด้านการเป็นพลเมือง (civic literacy) 4) ความรู้ด้านสุขภาพ (health literacy) และ 5) ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (environmental literacy)

คำสำคัญ : บทบาท, หน้าที่, แม่ชีไทย, ศตวรรษที่ 21, กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา

Abstract

Those who hold novices are considered to have a profound religious belief in Buddhism. Prior to performing other activities. Must have prayer and meditation to calm the mind. Because the prayer is praise to you the Buddha Dharma and the monk to leave other ideas. And remember only the teachings of the Buddha. The mind is determined to be in the same mood. When praying regularly, it is possible to make a mental illness. The activities that Buddhists should practice regularly are: 1) the daily prayers 2) the merit making 3) the merit making the bathing day 4) listening to the sermon on the Sabbath day especially Living in the Age of Change The political, economic, social, lifestyle. Technology advances The need to change the way of life needed for the 21st century, so the nuns

have to seek knowledge. 1) global awareness 2) knowledge of finance, economics, business and entrepreneurial literacy 3) knowledge of Civic literacy; 4) health literacy; and 5) environmental knowledge.

Keywords : the character, duty, Thai nuns, 21st Century, Buddhist Activities

บทนำ

ผู้ที่ถือบวชเป็นแม่ชีถือว่าเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนา ก่อนจะปฏิบัติกิจกรรมอื่น ๆ ต้องมีการสวดมนต์และฝึกสมาธิ เพื่อให้จิตใจสงบ เพราะการสวดมนต์เป็นการสรรเสริญคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ เป็นการปล่อยวางความคิดอย่างอื่น และระลึกถึงเฉพาะคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า จิตจะแน่วแน่อยู่อารมณ์เดียว เมื่อสวดเป็นประจำจะทำให้เป็นคนมีจิตมั่นคง โดยกิจกรรมที่พุทธศาสนิกชนควรปฏิบัติเป็นประจำคือ 1) การไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำทุกวัน 2) การทำบุญใส่บาตรเป็นประจำ 3) การทำบุญใส่บาตรวันเกิด และ 4) การฟังพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการอาศัยอยู่ในยุคแห่งการเปลี่ยนแปลง ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การดำเนินชีวิต ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 ดังนั้น แม่ชีจึงต้องแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness) 2) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการ

เป็นผู้ประกอบการ (financial, economics, business and entrepreneurial literacy)
3) ความรู้ด้านการเป็นพลเมือง (civic literacy)
4) ความรู้ด้านสุขภาพ (health literacy) และ
5) ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (environmental literacy) ขอนำเสนอ ดังนี้

ความหมายของบทบาท

คำว่า “บทบาท” ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้ความหมายไว้ว่า การทำทำตามบท การร่ำตามบท โดยปริยายหมายความว่า การทำตามหน้าที่ที่กำหนดไว้ เช่น บทบาทของพ่อแม่ บทบาทของครู (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538 : 459) เมื่อนำคำว่า “บทบาท” ตามนิยามนี้มาเป็นบทบาทของสตรีก็อาจทำให้ทราบความหมายโดยรวมได้ว่าเป็นหน้าที่ที่สตรีจะพึงกระทำตามสถานภาพนั้น ๆ เพราะการกระทำตามบทบาท คือสิ่งที่บุคคลในสถานภาพต่าง ๆ พึงกระทำคือเมื่อสังคมกำหนดสิทธิและหน้าที่ให้เป็นสถานภาพใด บุคคลในสถานภาพนั้น ๆ จะต้องประพฤติหรือปฏิบัติตามหน้าที่ที่ถูกกำหนด เพราะเป็นพฤติกรรมอันพึงคาดหมายของบุคคลแต่ละคนในกลุ่ม หรือในสังคมหนึ่ง ๆ หน้าที่หรือพฤติกรรมดังกล่าวโดยปกติแล้วเป็นสิ่งที่กลุ่มหรือสังคมหรือวัฒนธรรมนั้น ๆ กำหนดขึ้นเพื่อความเป็นระเบียบของสังคม และเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความเป็นบุคคลและเปรียบเสมือนบทของตัวละครเรื่องนั้น ๆ เป็นอะไรมีบทบาท หน้าที่ที่จะต้องแสดงอย่างไร ถ้าแสดงผิดบทหรือไม่สมบทบาทก็อาจถูกเปลี่ยนตัวไม่ให้แสดงอีกต่อไปเลย (สุชา จันทรเฒ และ สุรางค์ จันทรเฒ, 2541 : 25; อุทัย หิรัญโต,

2543 : 17; พัทยา สายหู, 2540 : 17) ดังนั้น บทบาทก็คือ การกระทำต่าง ๆ ที่ “บท” กำหนดไว้ให้ผู้แสดงต้องทำตราบใดที่ยังอยู่ใน “บท” นั้น กล่าวคือการกระทำหรือพฤติกรรมที่ถูกกำหนดหรือที่ถูกคาดหวังจากสังคม และเมื่อบุคคลใด ๆ ก็ตามประพฤติปฏิบัติออกนอกกลุ่มนอกทางจากที่สังคมกำหนดหรือคาดหวัง บุคคลนั้น ๆ ก็อาจถูกเปลี่ยนตัวหรือไม่ให้แสดงบทบาทนั้นอีกเลย เพราะไม่ปฏิบัติตามบทบาทที่สังคมกำหนดหรืออาจเป็นเพราะการแสดงบทบาทที่ไม่ตรงตามสถานภาพของตนเองนั้นนำมาซึ่งปัญหาให้กับตนเองครอบครัวและสังคมนั่นเอง

เมื่อกล่าวถึงพุทธศาสนา ผู้ที่มีบทบาทที่หลากหลายคือพระสงฆ์ ไม่ว่าจะเป็นบทบาทผู้นำทางศาสนา สังคม การศึกษาและวัฒนธรรม เป็นต้น แต่บทบาทอย่างหนึ่งที่พระสงฆ์จะละเลยมิได้นั้นคือ การปกป้องพระพุทธศาสนา เพราะสังคมไทยในปัจจุบันนี้ มีความทันสมัยในเรื่องของเทคโนโลยีและการเปลี่ยนแปลงของโลกที่รวดเร็วมาก ทำให้การใช้ชีวิตของคนไทยเต็มไปด้วยความรีบร้อนแข่งขันกันในทุก ๆ เรื่อง ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงไปในทิศทางทั้งบวกและลบ กล่าวคือ ในทางบวกจะก่อให้เกิดการพัฒนาไปสู่ความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุและเทคโนโลยี ความทันสมัย แต่ในขณะเดียวกันผลในทางลบก่อให้เกิดปัญหาหลายประการ เช่น ความเครียด การใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน การขาดความสามัคคีปรองดอง ไม่นับใจไมตรีต่อกัน ไม่เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การคดโกงกัน ไม่ซื่อสัตย์ต่อกัน เป็นต้น จึงเป็นเหตุทำให้สังคมไทยเกิดความเสื่อมโทรมทางศีลธรรมและจริยธรรม ทำให้ผู้คนห่างเหินจากศาสนา

ขาดการศึกษาและการอบรมแนะนำสั่งสอนที่ดี ด้านจิตใจ เป็นปัญหาการอยู่ร่วมกันในสังคม (โชคทอง นนทศิริ, 2559: 1496) และสิ่งที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งที่จะมาพร้อมกับบทบาท คือ “หน้าที่” ดังจะกล่าวต่อไปนี้

คำว่า “หน้าที่” ในพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน ได้ให้คำนิยามไว้ว่า “หน้าที่” เป็นคำนาม หมายถึง กิจที่ควรทำ กิจที่จะต้องทำ วงแห่งกิจการ เมื่อนำคำว่า “หน้าที่” ตามคำนิยามนี้มาเป็นหน้าที่ของสตรีแล้ว อาจตีความหมายว่า กิจที่สตรีจะต้องทำ หรือหน้าที่ที่สตรีจะต้องทำหรือรับผิดชอบ (ราชบัณฑิตยสถาน, 2538 : 459) การทำหน้าที่นั้นจะต้องกระทำด้วยจิตสำนึกจากจิตใจของตนเองว่า เป็นกิจหน้าที่ที่จะต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่ที่ตนเองได้รับมอบหมาย ทั้งหน้าที่ที่ได้รับการแต่งตั้ง หรือไม่มี การแต่งตั้ง ทั้งนี้หน้าที่บางอย่าง เช่น หน้าที่ของภรรยาเป็นหน้าที่ที่เกิดขึ้นเองตามกฎธรรมชาติของมนุษย์เมื่อมีครอบครัวแล้ว จัดเป็นการกระทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ด้วยจิตวิญญานที่จะรับผิดชอบต่อตนเอง ครอบครัว สังคมและบุคคลรอบข้าง

อีกนัยหนึ่ง คำว่า “หน้าที่” หมายถึง ธรรมะ หมายความว่า สภาพที่ทรงไว้ธรรมดา ธรรมชาติ สภาวธรรม สัจธรรม ความจริง เหตุ ต้นเหตุ สิ่งปรากฏการณ์ ธรรมารมณฺ์ สิ่งที่ใจคิด คุณธรรม ความดี ความถูกต้อง ความประพฤติชอบ หลักการ ความชอบ ความยุติธรรม พระธรรม คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น (พระธรรมปิฎก, 2538 : 105) สอดคล้องกับ พุทธทาสภิกขุ (2522 : 15) กล่าวว่า “ธรรมะคือหน้าที่ หน้าที่คือธรรมะ” หรือ “การเมืองคือธรรมะ” โดยท่านมองว่า ธรรมะ

มีความหมาย 4 ด้านด้วยกัน คือ (1) ตัวธรรมชาติ (2) กฎของธรรมชาติ (3) หน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ และ (4) ผลอันเกิดจากการปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายธรรมชาติ ซึ่งหน้าที่ของมนุษย์ทุกคนที่เกิดมาบนโลกใบนี้จะต้องแสดงดังนี้

ก. หน้าที่คือธรรมะ ในความหมายที่เป็นตัวธรรมชาติ (สภาวธรรม) ได้แก่ สิ่งทุกสิ่งคือ “สิ่งเล็กไม่มีชีวิต จนกระทั่งสิ่งใหญ่ที่สุด จะมองเห็นหรือมองไม่เห็นก็ตาม” (พุทธทาสภิกขุ, 2522 : 15) ทำให้เข้าใจว่า หน้าที่คือธรรมะเป็นปรากฏการณ์รูปแบบหนึ่งของตัวธรรมชาติ

ข. หน้าที่คือธรรมะ ในความหมายที่เป็นกฎธรรมชาติ (สัจธรรม) กล่าวคือ ในธรรมชาตินั้นจะต้องมีกฎสัจธรรมที่ควบคุมสากลจักรวาล และสิ่งทั้งหลายให้เป็นไปอย่างมีเหตุมีผลต่อเนื่อง สอดคล้องกันไป “กฎสัจธรรมนี้ครอบคลุมทั้งกฎทางวัตถุ กฎทางจิตใจ และกฎที่ระบุดึงความสัมพันธ์ระหว่างวัตถุกับจิตใจ เช่น กฎของเหตุและผล กฎแห่งกรรม กฎปฏิเสธสมุปบาท เป็นต้น” (ชัชชัย คุ่มทวีพร, 2549 : 173) หน้าที่ก็คือหลักของการพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันของสรรพสิ่งในโลกนี้ รวมถึงมนุษย์ด้วยที่ต้องมีหน้าที่ เพราะเป็นกฎของธรรมชาติ

ค. หน้าที่คือธรรมะ ในความหมายก็คือเป็นหน้าที่ตามกฎหมายของธรรมชาติ (การปฏิบัติธรรม) ดังนั้น การปฏิบัติหน้าที่ก็คือ การปฏิบัติธรรม เพื่อให้เป็นไปตามกฎของธรรมชาติ

ง. หน้าที่คือธรรมะ ในความหมายที่เป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติตามกฎของธรรมชาติ (ปฎิเวธธรรม) กล่าวคือ “การปฏิบัติตามกฎของธรรมชาตินั้นไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใดย่อมต้องมีผลเกิดขึ้นมาเสมอไม่ว่าทางใดก็ทางหนึ่ง” เมื่อปฏิบัติ

ตามหน้าที่ตามกฎหมายของชาตินั้นแล้วผลคือ ปฏิเสธธรรมก็จะบังเกิดไม่ทางใดก็ทางหนึ่งเสมอ เพราะเมื่อมีเหตุก็ย่อมมีปัจจัยตามหลักกฎที่ปัจจัยตามนั่นเอง

เพราะฉะนั้น “หน้าที่” คือธรรมะตามนัยของท่านพุทธทาสภิกขุ เป็นหน้าที่ที่เป็นตัวธรรมชาติ คือ สภาวะธรรมความจริงที่ทุกคนจะต้องยอมรับโดยไม่มีเงื่อนไข เป็นกฎธรรมชาติ คือ สัจธรรม เป็นความจริงที่ไม่ตาย เป็นกฎของธรรมชาติคือการปฏิบัติธรรม กล่าวคือการปฏิบัติคือหน้าที่ หน้าที่คือการปฏิบัติธรรม และเป็นผลอันเกิดจากการปฏิบัติก็คือปฏิเสธธรรมที่จะปรากฏให้เห็นในสิ่งที่ตนเองได้ประพฤติปฏิบัติไม่ว่าออกมาเป็นบวกหรือลบ เมื่อตนเองเป็นผู้ลงมือปฏิบัติย่อมจะต้องเป็นของบุคคลผู้นั้นเสมอ

กล่าวโดยสรุป ก็คือการแสดงบทบาทของตนเองให้ถูกต้องตามหน้าที่ที่สังคมกำหนดหรือคาดหวังจากบุคคลนั้น ๆ และบุคคลนั้น ๆ ในขณะเดียวกันก็ต้องปฏิบัติตนเองให้ถูกต้องตามหน้าที่หรือ “ธรรม” ด้วย หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง บทบาทก็คือการแสดงพฤติกรรมออกมาทั้งทางกาย วาจา เพื่อให้เหมาะสมกับบทบาท ส่วน “หน้าที่” ก็คือ ความรู้สึกนึกคิดที่แสดงออกให้บุคคลอื่นรับรู้ด้วยความรู้สึก เช่น การแสดงบทบาทของสตรีในฐานะภรรยาให้กับสามีของตนเอง ดังนั้น สิ่งที่สามารถรับรู้ได้คือพฤติกรรมการแสดงออก และความมีน้ำใจของภรรยาที่ปฏิบัติต่อสามีด้วยความจริงใจ เพราะได้ปฏิบัติตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาด้วยน้ำใจอันงาม เพราะสิ่งที่สามีรับรู้ได้ภายนอกก็คือการแสดงบทบาทตรงกับสถานภาพของตนเองในขณะนั้น และสิ่งที่สามีรับรู้ได้ภายนอกคือความรู้สึกที่ดีต่อภรรยา

ของตนเอง เช่น ความจริงใจ ความประทับใจ เป็นต้น

ลักษณะและความสำคัญของบทบาทและหน้าที่

เพชร สุนทรโทก และนางลักษณ์ เทพสวัสดิ์ (2547 : 27) ได้อธิบายลักษณะของบทบาทสามารถพิจารณาได้ 2 ลักษณะ ดังนี้ (1) บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพโดยกำเนิดหรือสถานภาพที่ถูกกำหนดให้พื้นฐานที่สังคมส่วนใหญ่ยึดเป็นหลักสำหรับสถานภาพประเภทนี้ ได้แก่ เพศ อายุ ชาติกำเนิด เป็นต้น เช่น ในสังคมไทย บทบาทของผู้ที่อ่อนกว่าต้องเคารพผู้อาวุโส เป็นต้น (2) บทบาทที่เกิดขึ้นตามสถานภาพที่ได้มาจากการแต่งตั้งหรือตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งเป็นสถานภาพที่ได้มาในภายหลัง อาทิ สถานภาพทางการสมรส สถานภาพทางการศึกษา เป็นต้น ซึ่งมีความสำคัญต่อครอบครัว กลุ่ม และชุมชนในกรอบและวัฒนธรรมที่เขาอาศัยอยู่ นักสังคมสงเคราะห์ต้องเข้าใจมนุษย์ทุกคนมีบทบาทในทางสังคม และบทบาทที่แน่นอน บทบาทของแต่ละคนจะถูกกำหนดไว้ควบคู่กับสภาพของสังคม เช่น สถานภาพบิดามารดา บุคคลนั้นจะมีบทบาทที่แน่นอน ในการเป็นหัวหน้าครอบครัว ต้องดูแลเลี้ยงครอบครัว ดูแลอบรมสั่งสอนบุตร บุคคลใดมีสถานภาพเป็นนักเรียน บุคคลนั้นต้องมีบทบาทศึกษาเล่าเรียน และต้องตั้งใจศึกษาเล่าเรียนให้จนกระทั่งสำเร็จสามารถประกอบอาชีพหาเลี้ยงตนเองและพึ่งพาตนเองได้ เป็นต้น มนุษย์มีบทบาทที่แน่นอนตามสถานภาพของตนในสังคมหากมิได้กระทำหน้าที่ตามบทบาทก็จะทำให้เกิดปัญหา

จากการกล่าวถึงลักษณะและความสำคัญของบทบาทและหน้าที่กล่าวโดยสรุปก็คือ ลักษณะของบทบาทที่มีความสำคัญต่อหน้าที่ที่จะต้องปฏิบัติตามบทบาทนั้น ซึ่งลักษณะของบทบาทมีอยู่ด้วยกัน 2 ลักษณะคือ บทบาทที่เกิดขึ้นโดยชาติกำเนิด ได้แก่ เพศ อายุ ชาติกำเนิด เป็นต้น และบทบาทที่เกิดขึ้นภายหลังซึ่งอาจจะได้มาด้วยคุณสมบัติพิเศษด้วยความสามารถทางการศึกษาด้วยสถานภาพทางการสมรส เป็นต้น และเมื่อกล่าวถึงผู้หญิงที่จะออกบวชนั้น เรียกว่า “แม่ชี” เมื่อบวชมาแล้วก็ต้องได้แสดงไปตามบทบาทและหน้าที่ของแต่ละท่าน จึงได้มีท่านผู้รู้ให้ความหมายว่า “ชี” ดังนี้

ความหมายของคำว่า “ชี”

คำว่า “ชี” เป็นคำที่มีความหมายหลายอย่าง ในหนังสือพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถานได้บัญญัติความหมายคำว่า “ชี” ดังนี้

ก. ชี หมายถึง นักบวช หรือ พระในพระพุทธศาสนา หรือหญิงที่นุ่งขาว ห่มขาว โขนผมถือศีล

ข. ชี หมายถึง ท่านพระคุณ ฯลฯ ในภาษาบาลี ใช้พูดต่อนาม เป็นเครื่องหมายแห่งความยกย่อง เช่น มหาเทพชี บาร์พตีชี นารถชี ซึ่งจะมีความหมายในภาษาไทยตรงกับคำว่า พระ เช่น เป็นคำขึ้นต้นนาม ได้แก่ พระมหาเทพ พระบาร์พตี พระนารถ นอกจากนี้ยังนิยมใช้สำหรับผู้ที่ได้รับยกย่องอยู่ในเกณฑ์เป็นพระ “ผู้ถือบวช เช่น ชีพราหมณ์ ชีสงฆ์ ชีเปลือย แม้เป็นหญิงที่ถือบวชก็เรียกได้เหมือนกัน เช่น นางชี แม่ชี ยายชี หลวงชี แต่ในปัจจุบันนิยมใช้เรียกผู้หญิง

ที่เลื่อมใสพระพุทธศาสนาแล้วบวชว่า แม่ชี” (พระครูนิเทศธรรมาราม, 2524 : 33 – 37)

คำว่า “ชี” มีความหมายตามที่กล่าวแล้ว และได้มีผู้รู้ทั้งหลายท่านศึกษาพบความหมายอีกหลายประการดังที่ ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์ ได้วิเคราะห์ว่า คำว่า “ชี” น่าจะเลื่อนมาจาก อาชีวะซึ่งเป็นลัทธินอกศาสนาพุทธและศาสนาพราหมณ์ แต่เกิดร่วมสมัย มีการปฏิบัติเหมือนพวกเซนหรือนิครนถ์คือผู้ที่ถือเพศเปลือยกาย ต่อมาลัทธินี้เสื่อมลง บรรดาสาวกก็พากันไปรวมตัวกับนิครนถ์ซึ่งแบ่งเป็น 2 นิกาย คือ นิกายทิฆัมพร เป็นพวกนุ่งกลมหม่มฟ้า หรือเรียกว่า ชีเปลือย และนิกายเศวตัมพร เป็นพวกนุ่งขาวหม่มขาว น่าจะเป็นพวกชีปะขาว แต่ต่อมาเรียกว่าปะขาว ดังนั้น คำว่า ชี จึงเริ่มเข้ามาปะปน หมายถึง ผู้บวชในพระพุทธศาสนาด้วยและยิ่งกว่านั้น นักบวชฝ่ายนิครนถ์ก็มีทั้งชายหญิงผู้หญิงที่นุ่งขาวหม่มขาวเช่นกัน ต่อมาเมื่อหญิงไทยต้องการจะบวชแต่มีอาจเป็นภิกษุณีได้จึงถือการบวชนุ่งขาวหม่มขาวตามแบบอย่างพวกนิครนถ์ ชีในสมัยหลังจึงหมายถึงแม่ชี ในที่นี้น่าจะหมายถึงอาชีวิเก เพราะในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช ศาสนาสมัยนั้นแบ่งออกเป็น 5 พวก คือ พุทธ พราหมณ์ อาชีวิเก นิครนถ์ และลัทธิอื่น ๆ สมัยต่อมาก็ยังคงใช้คำว่า สมณชีพราหมณ์อยู่ ถึงจะไม่มีพวกอาชีวิเกแล้วก็ตาม ฉะนั้นจะเห็นได้ว่าการใช้คำว่า แม่ชีนี้พอจะมีเหตุผลเชื่อได้ว่าเลื่อนมาจากอาชีวิเก (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2544 : 52)

สาเหตุในการออกบวชเป็น “ชี”

ในสมัยพุทธกาล การออกบวชเป็นภิกษุ ภิกษุณี สามเณร ล้วนมีสาเหตุต่าง ๆ กัน เช่น

ออกบวชเพราะต้องการแสวงหาโมกขธรรม
ออกบวชเพราะศรัทธา ออกบวชตามเพื่อน
ออกบวชเพราะเบื่อหน่าย ออกบวชเพราะเกิด
ธรรมสังเวช ออกบวชเพราะกลัวภัย เป็นต้น
ในปัจจุบันนี้สาเหตุการบวชเป็นภิกษุไม่ได้ต่าง
จากสังคมพุทธกาลเท่าไรนัก แต่ในสังคมไทย
การบวชเป็นภิกษุถือเป็นประเพณีของผู้ชาย
ไทยซึ่งชายไทยที่นับถือพระพุทธศาสนาเมื่ออายุ
ครบ 20 ปีขึ้นไป จะต้องบวช 7 วัน หรือ 15 วัน
หรือ 3 เดือน หรือมากกว่านั้น สำหรับการบวช
ภิกษุณีไม่มีในสังคมไทย และสามเณรนั้น ส่วนมาก
จะบวชเรียน การออกบวชเป็นแม่ชีของสตรี
ทั้งหลายนั้นต่างก็มีเหตุผลไปคนละอย่าง เช่น

- 1) บวชเพราะศรัทธาในหลักธรรมพระพุทธศาสนา
- 2) บวชเพราะต้องการแก้บนสะเดาะเคราะห์
- 3) บวชเพราะต้องการแก้ปัญหาต่าง ๆ ในชีวิต
- และ 4) บวชเพราะต้องการความสงบสุข

สุใจ พุทธวิเศษ (2527 : 50 – 54) และ
ประเสริฐ ทองเกต (2534 : 52) ได้ทำการวิจัย
พบสาเหตุที่ทำให้สตรีออกบวชเป็นแม่ชี ดังนี้

- 1) เหตุผลส่วนตัวทางด้านความเชื่อในเรื่องของ
อำนาจเหนือธรรมชาติ 2) ต้องการความสงบ
ไม่ยุ่งเกี่ยวกับโลกภายนอกโดยเฉพาะบุคคล
ที่อยู่ในวัยสูงอายุด้วยการหันเข้าพึ่งศาสนา
- 3) ต้องการช่วยเหลือศาสนาและสังคมให้ใกล้ชิด
และเต็มความสามารถยิ่งขึ้น 4) ศรัทธาอยากได้
กุศลจึงสละสุขส่วนตัวมุ่งเข้าหาทางธรรม 5) ต้องการ
ที่พึ่งทางกายและทางใจ อันเนื่องมาจากความ
ยากจน ขาดที่พึ่งหรือความไม่สมหวังในชีวิต
- 6) บวชเพราะมีความศรัทธาในหลักธรรม 7) บวช
เพื่อแก้บน สะเดาะเคราะห์ 8) บวชเพื่อต้องการ
แก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับตนเองและครอบครัว

9) บวชเพื่อต้องการพัฒนาตนเองในด้านความรู้
10) บวชเพราะไม่มีผู้อุปการะเลี้ยงดู 11) บวชเพราะ
ต้องการช่วยเหลือพระศาสนาและสังคม 12) บวช
เพราะต้องการชีวิตที่สงบสุข และ 13) บวช
เพราะต้องการความช่วยเหลือด้านปัจจัยพื้นฐาน
ถึงแม้ว่าสาเหตุของการเข้ามาบวชเป็น
แม่ชีจะมีความแตกต่างกัน แต่เมื่อเข้ามาปฏิบัติ
ตนอยู่ในกรอบของชีวิต ปฏิบัติตามธรรมแล้ว
เป้าหมายอันสูงสุดคือความสงบสุขในชีวิตและ
ช่วยเหลือในงานพระศาสนา จะเห็นได้จากการ
บวชเป็นแม่ชีแต่ละยุคสมัย ดังนี้

คำว่าแม่ชียุคสุโขทัย

คำว่า “แม่ชี” มีผู้สันนิษฐานว่าน่าจะมิตั้งแต่
สมัยสุโขทัยแต่ไม่ได้รับการบันทึกไว้ ศิลปิน
ได้พรรณนาถึงสภาพความเป็นอยู่ของชาวสุโขทัย
และประเพณีทางศาสนาไว้ว่า “คนในเมืองสุโขทัยนี้
มักทาน มักทรงศีล มักโอยทาน พ่อขุนรามคำแหง
เจ้าเมืองสุโขทัยนี้ทั้งชาวแม่ชาวเจ้า ท่วยปั๋วท่วยนาง
ลูกเจ้าลูกขุน ทั้งสิ้นทั้งหลายทั้งผู้ชาย ผู้หญิง
ผู้ท่วยมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ทรงศีลเมื่อ
พรรษาทุกคน” (เสถียร โพธิ์นันทะ, 2540 : 144)
ว่าแม่ชียุคสุโขทัย เป็นต้น “คำว่าทรงศีลเมื่อ
พรรษาทุกคน นั้นหมายถึงการไปรักษาศุโบสถ
ศีลต้องอยู่วัดวันหนึ่งและคืนหนึ่ง เครื่องนุ่งห่ม
ที่ใช้คงจะเป็นสีขาว สาเหตุที่สันนิษฐานเช่นนั้น
เพราะพระพุทธศาสนาในสมัยสุโขทัยเป็นศาสนา
แบบลังกาวงศ์ ดังข้อความปรากฏว่าพ่อถึงสมัย
พ่อขุนรามคำแหงพระองค์ได้ส่งทูตไปนิมนต์
คณะสงฆ์ลังกาวงศ์จากเมืองนครศรีธรรมราช
ขึ้นมาประดิษฐานในสุโขทัย” และเมื่อนิกาย
เถรวาทจากศรีลังกาเข้ามาเผยแผ่ในสมัยนั้น

ความใกล้ชิดและสัมพันธ์กันจากการนับถือพระพุทธศาสนา จึงมีการเลียนแบบในการประพฤติปฏิบัติคล้ายคลึงกัน โดยเฉพาะสตรีชาวลังกามีความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา เมื่อมีการสมათานศีล ฟังธรรม ก็จะนิยมนุ่งขาวห่มขาวคือห่มผ้าจีบกรอมเท้าสวมเสื้อแขนกระบอกสีขาวและห่มผ้าสีขาวเช่นเดียวกัน เรียกสตรีที่แต่งกายและสมათานศีลประเภทนี้ว่า อุปชีวินี

ยุคอยุธยา

ในสมัยอยุธยามีบันทึกเกี่ยวกับพระพี่เลี้ยงของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชออกบวชเป็นชีข้อความบันทึกไว้ว่า “พระนารายณ์ พระองค์โปรดพระพี่เลี้ยงและทรงมีความกตัญญูต่อพระพี่เลี้ยงอย่างน่าสรรเสริญตลอดพระชนม์ชีพ พระพี่เลี้ยงผู้นี้ชื่อว่า เป็นหม่อมเจ้าทรงพระนามว่า อำไพ ต่อมา ทรงเคร่งในพระพุทธศาสนา ทรงผนวชเป็นชี จึงทรงได้รับขนานสมญาว่า เจ้าแม่วัดดุสิต พระนามอันนี้ เราจะได้ยินถึงอีกในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ (พระองค์เจ้าจุล จักรพงษ์, 2505 : 83) กรมพระเทพามาตย์เป็นพระมเหสีของพระเพทราชา หลังจากทีพระเพทราชาสวรรคต ทรงออกผนวชเป็นชีอยู่ในที่ใกล้พระอารามวัดดุสิต (พิมาน แจ่มจรัส, 2542 : 49)

พระองค์เจ้าแก้ว ซึ่งเป็นบาทบริจาริกาของพระองค์เจ้าดำ หลังจากทีพระองค์เจ้าดำถูกพระเจ้าท้ายสระประหารชีวิต พระองค์แก้วได้เสด็จไปทรงผนวชเป็นพระรูปชีอยู่ ณ พระตำหนักวัดดุสิตกับสมเด็จพระเทพามาตย์ด้วย

คำว่า “พระรูปชี” เป็นคำที่ปรากฏในสมัยอยุธยา จากหลักฐานเหล่านี้ทำให้ทราบว่าในสมัยอยุธยาเรียกแม่ชีว่า “รูปชี” เนื่องจากสตรีที่ไปบวช

เป็นเจ้านายชั้นสูงจึงเรียกว่า “พระรูปชี”

ประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงพระองค์เจ้าแมงเม่าว่าทรงลาผนวชจากชีไปเป็นพระราชินีไทยคือ พระองค์เจ้าแมงเม่า เมื่อลาผนวชแล้วก็ได้เป็นพระมเหสีของเจ้าฟ้าเอกทัศน์ พิมาน แจ่มจรัส, 2542 : 113 – 115) มีหลักฐานบันทึกเกี่ยวกับแม่ชีไทยโดยเอกสารอัครราชทูตชาวฝรั่งเศสที่เข้ามาพักอยู่ในเมืองไทยในรัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราชคือบันทึกจดหมายเหตุของลาลูแบร์กล่าวถึงแม่ชีในพุทธศาสนาว่า “แม้ว่าในสยามจะมีนางชีคือสตรีที่ปฏิบัติพระวินัยสิกขาบทของพระภิกษุเป็นส่วนใหญ่ พวกนางไม่มีสำนักของตนเอง ต้องอาศัยอยู่ในวัดของพระภิกษุชาวสยามนั้นเชื่อว่า อายุชยัยล่วงชราแล้วของสตรีเหล่านี้ เครื่องประดับอันเพียงพอของการสำรวมอินทรีย์บริสุทธิ์ ภูมิของพวกนางตั้งอยู่ตามความยาวด้านหนึ่งของแนวรั้วไม้ไผ่ ที่ข้าพเจ้าได้กล่าวมานั้น โดยมีได้มีเครื่องกันแยกจากหมู่ภูมิของพระภิกษุแต่ประการใด” (สุขสันต์ จันทะโชโต, 2549 : 12). นอกจากนี้แล้ว “นักบวชที่เป็นสตรีนั้นเรียกว่านางชี นางนุ่งขาว ห่มขาวเหมือนตาปะขาวไม่มีใครนับถือ เป็นสมณะเต็มตัว นักอธิการเจ้าวัดธรรมดา ๆ ก็บวชนางชีได้เหมือนกันกับเถรและมาตราว่า พวกนางจะร่วมเมถุนธรรมกับพวกบุรุษมิได้ก็ตาม แม้กระนั้นพวกนางก็ไม่ต้องโทษเผาเสียเช่นที่ทำแก่พวกภิกษุในกรณีที่จับได้ว่าประกอบเมถุนกับสตรี เป็นแต่ส่งผู้กระทำผิดไปให้บิดามารดาเป็นผู้เยียนตีด้วยว่า พระภิกษุกับนางชีนั้นจะเยียนตีใครไม่ได้เลย” (สุขสันต์ จันทะโชโต, 2549 : 13)

จดหมายเหตุฉบับของนิโคลาส แชร์แวลส์ ซึ่งเป็นบาทหลวงชาวฝรั่งเศสที่มาอยู่ในเมือง

ไทยสมัยอยุธยาได้บันทึกเกี่ยวกับสถานภาพของแม่ชีไว้ในหนังสือประวัติศาสตร์ธรรมชาติและการเมืองแห่งราชอาณาจักรสยาม ว่า “สตรีชาวสยามรักเสรีภาพมากเกินไปกว่าที่จะยอมมอบตนอยู่ในสำนักเหมือนอย่างนางชีของเรา และที่จะมีชีวิตอยู่ภายในที่นั่นจนตลอดอายุนางจะไปบำเพ็ญเพียรภาวนาอยู่ก็ต่อเมื่อล่วงเข้าถึงวัยที่เพื่อนชายในโลกียวิสัยแล้วเท่านั้น และน้อยรายนักที่จะอำลาจากสำนักนั้นออกมาประการหนึ่งโดยที่พวกนางต้องติดต่อกับพระสงฆ์องค์เจ้าอยู่เสมอจึงได้กำหนดกฎเกณฑ์อนุญาตให้สตรีบวชเป็นชีได้ต่อเมื่ออายุล่วง 50 ปี แล้วเท่านั้น เพื่อป้องกันข้อครหานางต้องโกนหัวคิ้วเหมือนอย่างพระภิกษุ และต้องนุ่งขาวห่มขาว สีขาวนี้ถือเป็นสีที่สุภาพ สำหรับชนชาวสยามใช้ในโอกาสไว้ทุกข์ และคราวมีพิธีการที่สำคัญ ๆ พวกนางมิได้อยู่ในสำนักที่เป็นอาราม นางจากครอบครัวมาอยู่หมู่ละ 3 - 4 คน ในที่ใกล้ ๆ วัดนางมิได้ปฎิญาณตนและถือกำหนดกฎวินัยเอาตามอย่างภิกษุเท่านั้น แต่ยังประพฤติปฏิบัติตนตามวินัยสงฆ์ทุกอย่าง ทั้งสวดมนต์ทุกวัน และเจริญภาวนาเป็นเวลานาน ๆ อยู่ในโบสถ์ หน้าที่ส่วนใหญ่ของนางคือปรนนิบัติพระสงฆ์ มีการจัดจinghamถวายและช่วยเหลือกิจการทางด้านต่าง ๆ ด้วยการอวยทานอยู่เนืองนิจ นางไปเยี่ยมคนจนและคนเจ็บไข้ได้ป่วยและบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นในด้านทานมัยอย่างเคร่งครัดด้วยประการนี้ นางจึงได้รับสิทธิต่าง ๆ ทุกอย่างเท่า ๆ กับพระสงฆ์และได้รับความนับถือเท่าเทียมกัน และพวกนางก็จะไหว้แต่พระภิกษุ และวัดวาอารามเท่านั้น เขาเรียกสตรีเหล่านี้ว่า นางชีคือนักบวชหญิง พวกนางมีตำแหน่งที่ต่างหากในโบสถ์ในศาสนา

พิธีต่าง ๆ มีผู้นิมนต์นางชีไปงานศพพวกขุนนางซึ่งพวกนางก็ไปกันโดยเป็นระเบียบโดยขบวน และในการไปงานเช่นนี้ พวกนางก็จะได้รับของถวายเป็นจตุปัจจัยอย่างอุดม” (สุขสันต์ จันทะโชโต, 2549 : 13) จากหลักฐานดังกล่าวนี้ ทำให้ทราบว่า ในสมัยอยุธยา การพระศาสนาเจริญรุ่งเรืองสตรีในราชสำนักออกผนวชเป็นชีหลายท่าน จากบันทึกข้อความของนิโคลัสแชร์แวลส์ ตอนหนึ่งว่า “นางได้รับสิทธิต่าง ๆ ทุกอย่างเท่า ๆ กับพระสงฆ์ และได้รับความนับถือโดยเท่าเทียมกันทุกคนต้องไหว้นาง และพวกนางก็จะไหว้แต่พระภิกษุ และวัดวาอารามเท่านั้น สตรีที่มามีบวชชีส่วนมากจะมีอายุมาก และชอบทานมัยถวายแก่พระสงฆ์เป็นนิจ มีที่อยู่อาศัยทำวัดและมีรั้วกั้น ปฏิบัติเคร่งครัดในการสวดมนต์พร้อมทั้งเจริญภาวนา และแม่ชีสมัยอยุธยาได้ทำตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม บำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ทั้งแก่วัดแก่ผู้อื่น และแก่ตนพร้อม ๆ กันไป”

ยุครัตนโกสินทร์

ในสมัยรัตนโกสินทร์ มีหลักฐานเกี่ยวกับแม่ชีบันทึกไว้ว่า “สมเด็จพระรูปศิริโสภาคมหานาคนาารี พระชนนีของสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ออกผนวชเป็นชีประทับอยู่วัดอัมพวัน จนถึงสมัยรัชกาลที่ 1 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ประเสริฐ ทองเถตุ ได้ศึกษาจากหนังสือประวัติศาสตร์ในการสร้างวัดดอนยานนาวา กรุงเทพมหานคร ของพระราชวิสุทธิโสภณว่า “มังจันจำพระยาทวายเป็นผู้สร้างวัดดอนขึ้นสมัยรัชกาลที่ 1 มังจันจำผู้นี้เดิมเป็นขุนนางแห่งเมืองพุกาม ต่อมาไม่ยอมอยู่ใต้อำนาจพม่า

แต่หันมาสวามิภักดิ์ต่อไทย พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงเห็นคุณงามความดีของมังจันจำที่ไต่ยกเมืองทวายและชักชวนเจ้าเมืองมะริดพร้อมเจ้าเมืองตะนาวศรีให้มาสวามิภักดิ์ต่อไทยประการหนึ่ง และอีกประการหนึ่งมังจันจำผู้นี้ให้ความอุปถัมภ์ค้ำจุนต่อพระเจ้าหลานเธอสมเด็จเจ้าฟ้ากรมพระยาขุนนรามิตรพรสุดา ธิดาของเจ้ารามณรงค์พระเชษฐาซึ่งพลัดพรากไปเมื่อคราวอยุธยาพ่ายแพ้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่า จึงได้ไปบวชชีอยู่ที่เมืองทวาย”

ในสมัยรัตนโกสินทร์รัชกาลที่ 1 ได้รวบรวมพระวินัยของสงฆ์ซึ่งกระจัดกระจายให้เป็นหมวดหมู่มีการออกระเบียบปฏิบัติระหว่างฆราวาสกับพระสงฆ์ ฝ่ายแม่ชีก็มีการออกกฎระเบียบห้ามแม่ชีอยู่ในวัดหรือใกล้วัด ซึ่งแสดงให้เห็นถึงสภาพอันค่อนข้างต่ำของแม่ชีในสายตาของผู้ปกครองประเทศที่ตัดขาดแม่ชีจากวัด และในเวลาต่อมา แม้ว่าแม่ชีจะได้มีการติดต่อสัมพันธ์กับวัดอีก แต่ยังมีลักษณะของการไม่ยอมรับอยู่ (ฉลองช่วยธานี, 2532 : 39-48) นอกจากพระแล้วยังมีพวกนางชีสูงอายุดำรงอยู่ในวัดใกล้กับโบสถ์ใหญ่ พวกนางชีจะมาเป็นผู้ช่วยในพิธีกรรมต่างๆ ของพระในโรงธรรมในการเทศน์และการสวดมนต์ทุกคนต่างก็มาด้วยความสมัครใจทั้งสิ้นมิได้มีการบังคับเป็นกฎเกณฑ์ไว้แต่อย่างใด” (ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์, 2539 : 42)

แม่ชีในยุครัตนโกสินทร์สมัยรัชกาลที่ 1-8 ยังมีจำนวนไม่มาก ไม่มีผลงานปรากฏเท่าที่ควรหรืออาจมีผลงานปรากฏแต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร เพราะผู้หญิงที่ออกบวชเป็นชีสมัยนั้นมีไม่มากและส่วนมากจะเป็นผู้หญิงที่สูงอายุ เมื่อบวชเป็นแม่ชีแล้วจึงมุ่งที่จะบำเพ็ญบุญ

กุศล เช่น สวดมนต์ไหว้พระ นั่งกรรมฐาน ส่วนเรื่องการเรียนรู้นั้น หัวหน้าแม่ชีเป็นผู้สอน ดังมีหลักฐานบันทึกเกี่ยวกับแม่ชีวัดบางเนตรสว่าง ซึ่งบวชเมื่อ พ.ศ. 2477 ว่า “แม่ชีตื่นนอนแต่เช้ามีด ทำวัตรสวดมนต์แล้วจัดอาหารรับประทาน เวลา 08.00 น. ไปประชุมสวดมนต์ที่หอสวดมนต์ซึ่งมีแม่ชีสิบเป็นหัวหน้า ตอนบ่ายเข้าศึกษาพระธรรมวินัยที่ท่านอาจารย์ชีสิน ตอนเย็นไปเยี่ยมป่าช้า พิจารณาอสุภกรรมฐาน หลังจากกลับจากป่าช้าก็เข้าห้องบำเพ็ญกรรมฐานต่อไป” (สุพงษ์ เนตรสว่าง, 2510 : 73)

แม่ชีบาง เนตรสว่าง เป็นแม่ชีวัดทองบางกอกน้อย (วัดสุวรรณาราม) อ.บางกอกน้อย จ.ธนบุรี เป็นแม่ชีที่เจริญกรรมฐาน และที่อยู่ของแม่ชีเป็นที่อยู่ติดกับที่เฝ้าศพของวัด มีหลักฐานบันทึกไว้ว่า ก่อนที่จะถึงหมู่กุฏิ แม่ชีต้องผ่านป่าช้าและเชิงตะกอนที่เฝ้าศพ ซึ่งอยู่ติดกับประตูหมู่กุฏิแม่ชี ในยุคนั้นแม่ชีที่ออกบวชส่วนมากจะเป็นผู้หญิงที่สูงอายุแล้ว และมุ่งเรียนกรรมฐานสวดมนต์ไหว้พระ มีความเป็นอยู่อย่างสมถะเรียบง่ายไม่ค่อยจะออกจากวัดไปปรากฏภายในที่ต่าง ๆ เพราะแม่ชีเหล่านั้นจะเตือนตนเองเสมอว่า ตนเป็นไม้ใกล้ฝั่งจึงรีบทำความเพียร

เมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 9 ผู้หญิงนิยมออกบวชเป็นแม่ชีมากขึ้น อาศัยอยู่ตามวัดต่าง ๆ และเริ่มตั้งสำนักเอง บริหารจัดการกันเองไม่ขึ้นตรงกับวัด แต่เมื่อเวลาถึงงานพิธีทำบุญสำคัญจะนิมนต์พระมาเป็นผู้ทำพิธี ในสมัยก่อนมีผู้หญิงสูงอายุออกบวช พอถึงสมัยนี้ผู้หญิงสาว ๆ นิยมบวชชีพราหมณ์ต่อมาก็ตัดสินใจโกนผม จึงเรียกว่า “แม่ชี” และมีจำนวนมากขึ้นตามลำดับ อยู่กระจัดกระจายกันไป มีข้อวัตรปฏิบัติไม่เหมือนกัน

การแต่งกายก็ไม่เหมือนกัน แม่ชีเริ่มมีผลงานปรากฏ เช่น สอนธรรมแก่เยาวชน สอนกรรมฐานให้แก่ประชาชนที่สนใจ เป็นต้น แต่ก็ยังเป็นผลงานปัจเจกบุคคล ยังไม่มีการรวมกลุ่มตั้งสถาบันขึ้นมาจากการศึกษาแม่ชีในสังคมไทยในยุคต่าง ๆ ทำให้ทราบร่องรอยความเป็นมา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันในยุคสุโขทัยไม่ปรากฏมีแม่ชี หลักฐานปรากฏชัดในสมัยอยุธยาและได้ทราบว่า สมัยอยุธยาสตรีสูงศักดิ์นิยมออกผนวชซึ่งเรียกว่า “พระรูปชี” ประชาชนและบ้านเมืองให้ความเคารพนับถือยอมรับโดยพฤตินัยว่าเป็นนักบวช แม่ชีมาเชื่อมความนับถือในยุครัตนโกสินทร์ตอนต้นเมื่อถึงสมัยรัชกาลที่ 9 แม่ชีเริ่มมีมากขึ้น มีผลงานต่าง ๆ ปรากฏ แต่สถานภาพของแม่ชีไทยก็ยังไม่ชัดเจนนัก ดังต่อไปนี้

สถานภาพของแม่ชีไทยในปัจจุบัน

สถานภาพของแม่ชียังมีความคลุมเครือไม่ชัดเจน ในส่วนของราชการบางส่วนยอมรับบางส่วนไม่ยอมรับ และในขณะเดียวกันจำนวนของแม่ชีได้มีจำนวนมากขึ้น การเป็นหมู่ใหญ่จึงจำเป็นต้องมีระเบียบควบคุม มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์ จึงร่วมกับสมาคมส่งเสริมสถานภาพสตรีในพระอุปถัมภ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอ พระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ได้มีหนังสือเสนอรัฐบาล ขอให้พิจารณาออกกฎหมายรับรองสถานภาพแม่ชีตั้งแต่ปีพุทธศักราช 2539 และรัฐบาลได้แจ้งว่าจะเป็นผู้เสนอร่าง พ.ร.บ. คณะแม่ชีต่อสภาผู้แทนราษฎร และในขณะเดียวกันกรมการศาสนาได้กำลังพิจารณาร่าง พ.ร.บ. แม่ชี ที่กรมฯ เป็นผู้เริ่มร่างไว้ในคณะกรรมการพิจารณาสถานภาพแม่ชีไทย ตามคำสั่ง

กรมการศาสนา เมื่อวันที่ 13 มีนาคม 2539 และเมื่อมีการเปลี่ยนรัฐบาลเรื่องต่าง ๆ ก็เงียบไปในอดีตคณะแม่ชีเคยนำร่างพระราชบัญญัติแม่ชีไทยเสนอให้สภาบริหารคณะปฏิวัติสมัยจอมพลถนอม ชูวัน เป็นนายกรัฐมนตรีนำขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ ใช้บังคับแม่ชีทั่วประเทศ แต่เรื่องราวก็นิ่งเงียบเพราะความไม่มั่นคงทางการเมืองเช่นเดียวกัน เมื่อวันที่ 19 กันยายน 2544 แม่ชีคุณหญิงกนิษฐา วิเชียรเจริญ ได้มีหนังสือเรียนนายกรัฐมนตรี “เสนอร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชี รับรองสถานภาพแม่ชีว่าเป็นนักบวชในพระพุทธศาสนา เพื่อโปรดพิจารณาเสนอคณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นพระราชบัญญัติแม่ชีไทย หรือให้เป็นหนึ่งในพระราชบัญญัติคณะสงฆ์” ซึ่งทางราชการโดยกระทรวงศึกษาธิการอาศัยมติของกรมการศาสนาไม่ยอมรับแม่ชีเป็นนักบวช โดยให้เหตุผลว่า

1. นับตั้งแต่พระพุทธศาสนาเข้ามาเผยแผ่ในประเทศไทย ตามที่ปรากฏหลักฐานในสมัยสุโขทัยเป็นต้นมาถึงปัจจุบัน บรรพชิตหรือนักบวชในพระพุทธศาสนามีแต่พระภิกษุสามเณรในฝ่ายเถรวาท (รวมทั้งมหายาน ซึ่งในขณะนั้นมีอยู่บ้างเพียงเล็กน้อย) เท่านั้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีกลุ่มภิกษุณีและแม่ชีแต่อย่างใด ทั้งนี้ตามหลักพระพุทธศาสนาตั้งแต่พุทธกาลมาจนถึงปัจจุบันได้แบ่งพุทธบริษัทเป็น 4 ประเภท คือ ภิกษุ (รวมทั้งสามเณร) ภิกษุณี (รวมทั้งสามเณรี) อุบาสก (ผู้ชาย) และอุบาสิกา (ผู้หญิง) โดยทั้ง 4 ประเภทแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ ๆ คือ 1.1) กลุ่มบรรพชิตหรือนักบวช ได้แก่ กลุ่มภิกษุ (รวมทั้งสามเณร)

ภิกษุณี (รวมทั้งสามเณรี) ซึ่งจะต้องได้รับการบรรพชาอุปสมบทและรักษาศีล (พระวินัย) ตามพุทธบัญญัติที่ทรงกำหนดไว้และ 1.2) กลุ่มคฤหัสถ์หรือฆราวาส ได้แก่ อุบาสกและอุบาสิกา รักษา ศีล 5 ศีล 8 หรือหากมีศรัทธาจะรักษามากกว่านี้ก็ได้แต่ไม่ถือเป็นบรรพชิตเนื่องจากไม่มีพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการบวชไว้ อนึ่งไม่ปรากฏหลักฐานในพระไตรปิฎกว่า มีพุทธบัญญัติเกี่ยวกับการบวชชี ดังนั้น แม่ชี ซึ่งหมายถึง ผู้หญิงที่โกนผมและโกนคิ้ว นุ่งขาวห่มขาวนั้นจึงถือว่าเป็นกลุ่มคฤหัสถ์ ส่วนการบวชชีตามที่กล่าวถึงไว้ในร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชี และที่ปฏิบัติอยู่ในปัจจุบันก็คือการกล่าวขอศีลและการสมาทานศีล 8 เช่นเดียวกับการสมาทานศีล 5 หรือศีล 8 ของคฤหัสถ์ทั่วไปนั่นเอง ส่วนการอยู่ในวัดหรือนอกวัดของแม่ชีไม่มีบทบัญญัติกำหนดไว้ในกฎหมายและพระธรรมวินัย

2. นับตั้งแต่มีคณะสงฆ์ในประเทศไทย ได้มีกฎหมาย ระเบียบ เกี่ยวกับการบริหาร และการปกครองคณะสงฆ์ ซึ่งบัญญัติขึ้นโดยไม่ขัดต่อธรรมวินัยมาโดยลำดับ ซึ่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ฉบับที่ใช้อยู่ในปัจจุบันกำหนดให้วัดเป็นนิติบุคคล มีเจ้าอาวาสเป็นผู้แทนของวัด ในกิจการทั่วไป ร่างพระราชบัญญัติคณะแม่ชีกำหนดให้สำนักแม่ชีมีฐานะเป็นนิติบุคคล โดยมีการปกครองเลียนแบบการปกครองของคณะสงฆ์ อาจจะก่อให้เกิดปัญหาด้านการปกครองกับคณะสงฆ์ (กรมการศาสนา, 2550 : 1 – 2)

พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต) ท่านได้กล่าวเป็นเชิงสนับสนุนให้มีการส่งเสริมสถานภาพของแม่ชีให้ดีขึ้นว่า “...เห็นด้วยว่าควรจะเป็นโอกาสให้แก่วัดหญิงในสังคมไทย ที่เป็นมาตอนนี้

เรายังหาภิกษุณีสงฆ์มาบวชภิกษุณีไม่ได้แล้ว เราก็จัดให้เหมาะให้ได้ประโยชน์แก่ผู้หญิงตามวัตถุประสงค์ด้วย และไม่ผิดพุทธบัญญัติด้วย... แม้จะเป็นเรื่องที่เราได้อยู่แล้ว และดีอยู่แล้ว แต่เราค่อนข้างปล่อยปละละเลยไปเสีย ก็มาตั้งใจส่งเสริมจัดให้ดี ไปเลย... ถึงจะไม่มีภิกษุณี ผู้หญิงไปบวชเป็นแม่ชี ถ้าจะจัดให้ดีก็คงมีผลเท่ากัน... แม่ชีที่เราได้อยู่แล้ว ช่วยกันส่งเสริมขึ้นมาจะดีไหม” (พระธรรมปิฎก, 2544 : 4)

อย่างไรก็ตาม สถานภาพของแม่ชีไทยจะชัดเจนหรือไม่ก็ตาม เมื่อเข้าสู่ยุคศตวรรษที่ 21 แล้ว แม่ชีก็ต้องก้าวให้ทันโลกทันสมัย ดังนี้

ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21

เนื่องจากปัจจุบันโลกมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในทุกๆ ด้าน ทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคม การดำเนินชีวิต ความก้าวหน้าของเทคโนโลยี ทำให้ต้องมีการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตที่จำเป็นสำหรับศตวรรษที่ 21 การบวชเป็นแม่ชีถือว่าเป็นหนึ่งของพลเมืองโลก ดังนั้นจึงต้องแสวงหาความรู้ต่าง ๆ เพื่อพัฒนาตนเองให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลง ดังนี้ 1) ความรู้เกี่ยวกับโลก (global awareness) 2) ความรู้เกี่ยวกับการเงิน เศรษฐศาสตร์ ธุรกิจ และการเป็นผู้ประกอบการ (financial, economics, business and entrepreneurial literacy) 3) ความรู้ด้านการเป็นพลเมือง (civic literacy) 4) ความรู้ด้านสุขภาพ (health literacy) และ 5) ความรู้ด้านสิ่งแวดล้อม (environmental literacy)

ทักษะด้านการเรียนรู้และนวัตกรรมจะเป็นตัวกำหนดความพร้อมเพื่อเข้าสู่โลกที่มีความซับซ้อนมากขึ้นในปัจจุบัน ได้แก่ 1) ความ

ริเริ่มสร้างสรรค์และนวัตกรรม ประกอบด้วย 1.1) การคิดอย่างสร้างสรรค์ 1.2) ทำงานกับผู้อื่นอย่างสร้างสรรค์ และ 1.3) การสร้างนวัตกรรม 2) การคิดอย่างมีวิจารณญาณและการแก้ปัญหา ประกอบด้วย 2.1) การให้เหตุผลอย่างมีประสิทธิภาพ 2.2) การใช้การคิดอย่างเป็นระบบ และ 2.3) การพิจารณาและการตัดสินใจ 3) การสื่อสารและการร่วมมือ ประกอบด้วย 3.1) สื่อสารอย่างชัดเจน และ 3.2) การร่วมมือกับผู้อื่น [ไสว พักขาว, ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21. (สืบค้นเมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2560) จากเว็บไซต์ <http://web.chandra.ac.th>]

ดังนั้น แม่ชีต้องปรับตัวเพื่อให้เกิดทักษะที่พึงประสงค์และเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต อย่างน้อย 10 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อสร้างโอกาสทางการศึกษาที่มีคุณภาพ (2) สร้างความเท่าเทียมกันในการพัฒนา (3) จัดความเหลื่อมล้ำในโอกาสทางการศึกษาในทุกระดับ (4) จัดปัญหาการไม่รู้หนังสือ และ (5) พัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมให้มีความสบาย (ไกรยส ภัทราวาท, 2558: 2) เพราะการศึกษาเป็นรากฐานสำคัญที่ทำให้เกิดทักษะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเตรียมตัวให้พร้อมที่จะเผชิญกับการเปลี่ยนแปลง เพื่อดำรงอยู่ในสังคมได้อย่างเป็นสุข การศึกษาคือการสร้างพลังปัญญา (อาวุธทางปัญญา) เพื่อพร้อมรับมือกับปัญหาต่าง ๆ ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ สังคม การเมือง ดังนั้นการศึกษาจึงถือได้ว่าเป็นเครื่องมือสำคัญสำหรับการพัฒนาในยุคศตวรรษที่ 21 ทั้งนี้การศึกษาจะต้องตั้งอยู่บนพื้นฐานของคุณค่าที่แท้จริง ในความเป็นมนุษย์ในฐานะเป็นหลักความคิดเชิงคุณภาพ และต้องพัฒนาให้ถึงศักยภาพในด้านต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นความชำนาญด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะ

อย่างยิ่ง การปลูกฝังความเคารพและจริยธรรมไปด้วยกัน จะทำให้เป็นคนที่มีสมรรถนะมากยิ่งขึ้น และต้องเป็นการคิดนอกกรอบในทางที่ดี มีการเปลี่ยนแปลงไปในเชิงบวกเพื่อการพัฒนาสังคมให้มั่นคงสืบต่อไป (ประสิทธิ์ สระทอง, 2560 : 949)

ดังนั้น การบวชเป็นแม่ชีนั้น ถือว่าเป็นการเข้ามาอยู่ใกล้กับการปฏิบัติตามกิจกรรมทางศาสนา เพราะเป็นผู้สละเรือนเข้ามาอยู่วัด เพื่อต้องการปฏิบัติตนตามหลักพระธรรมวินัยให้ได้เช่นเดียวกับพระสงฆ์ เมื่อกล่าวถึงกิจกรรมทางศาสนาแล้ว จึงมีดังต่อไปนี้

กิจกรรมทางศาสนา

1. การไหว้พระสวดมนต์เป็นประจำทุกวัน

แม่ชีเป็นผู้ที่มีความเลื่อมใสมั่นคงในพระพุทธศาสนา ก่อนจะปฏิบัติกิจอย่างอื่นต้องสวดมนต์เพื่อให้จิตใจสงบ เพราะการสวดมนต์เป็นการสรรเสริญคุณพระศรีรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ บทสวดมนต์นำมาจากพระสูตรต่าง ๆ ในพระไตรปิฎกบ้าง นักปราชญ์ทางพระพุทธศาสนาแต่งขึ้นบ้างเพื่อใช้สวดในโอกาสต่าง ๆ เป็นอุบายฝึกจิต และฝึกสมาธิได้เป็นอย่างดี เพราะขณะสวดมนต์จิตของผู้สวดจะต้องจดจ่ออยู่ที่บทสวด จึงจะสวดได้ถูกต้อง ถ้าจิตฟุ้งซ่านแล้ว ก็จะสวดผิดพลาด ผู้ที่สวดมนต์เป็นประจำ จะได้รับอานิสงส์ต่าง ๆ เช่น ตัดความกังวลได้ เพราะขณะสวดมนต์ จิตระลึกถึงแต่บทสวด ปล่อยวางความคิดอย่างอื่นเสียได้ ได้เจริญพุทธานุสสติ เพราะขณะสวดมนต์ จิตระลึกถึงพระพุทธคุณ และคำสอนของ

พระพุทธเจ้า และจิตเป็นสมาธิมั่นคง จิตจะแน่วแน่น อยู่ในอารมณ์เดียว เมื่อสวดเป็นประจำจะทำให้เป็นคนมีจิตมั่นคง เป็นต้น

2. การทำบุญใส่บาตรเป็นประจำ

การทำบุญใส่บาตรพระสงฆ์เวลาเช้าเป็นประจำ นับเป็นส่วนหนึ่งที่ได้ช่วยกันสืบต่ออายุพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ และให้เจริญรุ่งเรืองสืบต่อไป ดังนั้นการใส่บาตรประจำวัน เป็นวิธีการสร้างบุญวาสนาบารมี อันจะเป็นพุทฺเพกตบุญญตาสำหรับตนต่อไปในอนาคตโดยตรง และเป็นผลดีที่ได้ช่วยอุปถัมภ์บำรุงพระพุทธศาสนาโดยอ้อม การทำบุญใส่บาตรนิยมจัดทำตามกำลังศรัทธา และตามความสามารถแห่งกำลังทรัพย์ เท่าที่จะทำได้ โดยไม่เกิดความเดือดร้อนในการครองชีพ เช่น ใส่บาตรแก่พระสงฆ์วันละ 1 รูปบ้าง 2 รูปบ้าง และ 3 รูปบ้าง เป็นต้น หรือมากกว่านั้นตามกำลังทรัพย์ของแต่ละท่าน

3. การทำบุญใส่บาตรวันเกิด

เป็นธรรมเนียมนิยมอีกประการหนึ่ง คือการทำบุญด้วยการใส่บาตรประจำวันเกิด ทุกสัปดาห์ เช่น คนเกิดวันอาทิตย์ก็นิยมใส่บาตรวันอาทิตย์ เป็นต้น บ้างนิยมทำบุญด้วยการใส่บาตรเมื่อถึงวันเกิด ทุกรอบปีบ้าง การทำบุญใส่บาตรประจำวันเกิดนี้ นิยมใส่บาตรพระสงฆ์ เท่ากับอายุหรือเกินกว่าอายุ 1 ปี เช่น คนอายุ 25 ปี ก็นิยมใส่บาตรพระสงฆ์ 25 รูปบ้าง 26 รูปบ้าง เป็นต้น การทำบุญใส่บาตรประจำวันเกิดนี้ เพื่อเป็นการสร้างสมอบรมบุญวาสนาบารมี อันจะเป็นพุทฺเพกตบุญญตา ยังมีความมุ่งหมายเพื่อเป็นการเพิ่มเติมบุญกุศล อันเป็นเครื่องหล่อเลี้ยงชีวิต ให้เจริญรุ่งเรืองยิ่งขึ้น เปรียบเสมือนการเติมน้ำมันเชื้อเพลิงให้แก่ดวงประทีป เพื่อให้ดวงประทีป

ไม่ดับ และให้ลูกโพล่งขึ้น มีแสงสว่างไสวสืบต่อไป ได้นานฉับใด การทำบุญใส่บาตรประจำวันเกิดนี้ ก็เพื่อเพิ่มเติมบุญกุศล คือน้ำมันหล่อเลี้ยงชีวิต เพื่อให้ชีวิตของตนไม่ดับ และให้ชีวิตเจริญรุ่งเรืองสืบไปได้นาน ฉะนั้น

4. การฟังพระธรรมเทศนาในวันธรรมสวนะ

วันธรรมสวนะ คือวันกำหนดประชุมฟังธรรมของพุทธบริษัท ที่เรียกเป็นคำสามัญโดยทั่วไปว่า “วันพระ” เป็นประเพณีนิยมของพุทธบริษัท ที่ได้ปฏิบัติสืบเนื่องกันมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล โดยถือว่าการฟังธรรมตามกาลที่กำหนดเป็นประจำไว้ ย่อมก่อให้เกิดสติปัญญา และสิริมงคลแก่ผู้ฟัง อย่างน้อยการฟังธรรมย่อมได้รับอานิสงส์อยู่แล้ว วันกำหนดฟังธรรมนี้ พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ในเดือนหนึ่ง ๆ ทั้งข้างขึ้น และข้างแรมรวม 4 วัน ได้แก่ 1) วันขึ้น 8 ค่ำ 2) วันขึ้น 15 ค่ำ 3) วันแรม 8 ค่ำ และ 4) วันแรม 14 หรือ 15 ค่ำ (หากตรงกับเดือนขาด เป็นแรม 14 ค่ำ)

ขั้นตอนการปฏิบัติกิจกรรม

การปฏิบัติกิจกรรมในการทำบุญของแต่ละวัด อาจจะแตกต่างกันในรายละเอียด แต่หลักปฏิบัติโดยส่วนใหญ่แล้ว ทุกวัดจะปฏิบัติเหมือนกัน คือ

1. การทำวัตรสวดมนต์ (พระสงฆ์จะทำวัตรสวดมนต์ก่อน เมื่อพระสงฆ์ทำวัตรสวดมนต์จบแล้ว อุบาสก อุบาสิกา จึงทำวัตรสวดมนต์ต่อจากพระสงฆ์ บางวัดอาจจะสวดมนต์แปล แต่บางวัดอาจจะไม่สวดแปล)
2. การรับศีล ในวันธรรมดาโดยทั่วไป จะสมาทานเบญจศีล (ศีล 5) ในวันธรรมสวนะ (วันพระ) จะสมาทานอุโบสถศีล หรือศีลอุโบสถ

มีจำนวน 8 ข้อ

3. การฟังธรรม
4. การบำเพ็ญจิตภาวนา

พิธีกรรมที่นิยมปฏิบัติในวันธรรมสวนะ

1. ในวันธรรมสวนะตอนเช้า พระภิกษุสามเณร อุบาสก อุบาสิกา ประชุมพร้อมกันในสถานที่ที่กำหนดแสดงธรรม จะเป็นโรงอุโบสถ วิหาร ศาลาการเปรียญภายในวัด หรือพุทธสถาน สมาคมแห่งใดแห่งหนึ่งก็ได้ จัดให้นั่งกันเป็นส่วนตัวเรียบร้อย มีพระพุทธรูปและที่บูชาประดิษฐานอยู่เบื้องหน้า จัดให้สง่าตามสมควร
2. พระภิกษุสามเณรจะทำวัตรเช้าตามธรรมเนียมของวัดนั้น ๆ เมื่อจบแล้วอุบาสก อุบาสิกา ก็จะทำวัตรต่อจนเสร็จ ก็จะมีพระธรรมเทศนา 1 กัณฑ์
3. เมื่อพร้อมกันแล้ว ภิกษุสามเณรเริ่มทำวัตรเช้าตามแบบนิยม
4. บางวัดเมื่อพระเทศน์จบแล้ว ก็จะมีการถวายสังฆทาน
5. เมื่อถวายสังฆทานเรียบร้อยแล้ว ก็กราบลาพระสงฆ์กลับบ้าน ส่วนอุบาสก อุบาสิกาที่ถือศีลอุโบสถ ก็พักสนทนาธรรมอยู่ที่วัด ตอนบ่ายบางวัดก็มีเทศอีก 1 กัณฑ์ ตอนเย็นก็ทำวัตรเย็น
6. เมื่อภิกษุสามเณรทำวัตรจบเพียงนี้ อุบาสก อุบาสิกา เริ่มทำวัตร หรือบางวัดก็ได้ทำวัตรพร้อมกัน
7. เสร็จพิธีทำวัตร หัวหน้าอุบาสก อุบาสิกา ประกาศอุโบสถ พระธรรมกถึกขึ้นธรรมาสน์
8. เมื่อจบประกาศอุโบสถแล้ว อุบาสก อุบาสิกา ทั้งหมดคุกเข่า ประนมมือ กล่าวคำ

อาราธนาอุโบสถศีลพร้อมกัน พระธรรมกถึกให้ศีล เป็นอุโบสถศีลเต็มที แต่ถ้าผู้ใดมีอุตสาหะจะรักษาเพียง ศีล 5 เท่านั้น ก็รับสมาทานเพียง 5 ข้อ ในระหว่างข้อที่ 3 ซึ่งพระธรรมกถึกให้ด้วยบทว่า อพรหมจริยา... ฟังรับสมาทานว่า กาเมสุมิฉฉาจารา... เสีย และรับต่อไปจนครบ 5 ข้อ เมื่อครบแล้วก็กราบ 3 ครั้ง ลงนั่งราบไม่ต้องรับต่อไป

9. ต่อจากรับศีลแล้ว พระธรรมกถึกแสดงธรรม ระหว่างแสดงธรรม ฟังประนมมือฟังด้วยความตั้งใจจนจบ

10. เมื่อเทศน์จบแล้ว หัวหน้านำกล่าวสาธุการตามแบบที่กล่าวในเรื่องพิธีรักษาอุโบสถ จบแล้วเป็นอันเสร็จพิธีประชุมฟังธรรมตอนเช้า จะกลับบ้านหรือจะอยู่ฟังธรรมในตอนบ่ายก็แล้วแต่อัธยาศัย

บรรณานุกรม

- ไกรยส ภัทราวาท. (2558). 10 เป้าหมายการศึกษาโลก ปี 2030. วารสารจดหมายถึงเพื่อนสมาชิก. 195, 2 (ตุลาคม): 2.
- ฉลองช่วยธานี. (2532). แม่ชีไทย. วารสารใบลาน 7, 9 (ตุลาคม – พฤศจิกายน) : 39 - 48.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2539). การพัฒนาสตรีในพระพุทธศาสนา. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ฉัตรสุมาลย์ กบิลสิงห์. (2544). สตรีในพระพุทธศาสนา. กรุงเทพมหานคร: บริษัทส่องสยาม จำกัด.
- ซัชชัย คุ่มทวีพร. (2549). ปรัชญาในสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนำทองการพิมพ์ จำกัด.

โชคทอง นนทศิริ. (2559). บทบาทการส่งเสริม
พฤติกรรมกรอยู่ร่วมกันในสังคม
แก่ประชาชนของพระสงฆ์เขตการ
ปกครองคณะสงฆ์ จังหวัดนครปฐม.
วารสาร Veridian E-Journal,
Silpakorn University 9, 3 (กันยายน
- ธันวาคม): 1496.

นงลักษณ์ เทพสวัสดิ์. (2540). ทฤษฎีและ
การสังคมสงเคราะห์. กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ประสิทธิ์ สระทอง. (2560). บทบาทของวัดที่มี
ต่อสังคมในการก้าวเดินในศตวรรษ
ที่ 21. วารสารวิชาการ Veridian
E-Journal Silpakorn University 10, 1
(มกราคม - เมษายน): 949.

ประเสริฐ ทองเกตุ. (2534). เหตุผลการตัดสินใจ
บวชชีและความต้องการศึกษาของ
แม่ชีไทย. ปรินญญามหาบัณฑิต
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
ประสานมิตร.

ปาริชาติ สุวรรณบุบผา. (2545). แม่ชีกับการกิจ
ทางการศึกษาในประเทศไทย. รายงาน
การวิจัยของสำนักงานคณะกรรมการ
ศึกษาแห่งชาติ.

พระครูนิเทศธรรมาราม. (2524). ชีวิต. วารสาร
แม่ชีสาร 7, 1 (พฤษภาคม - กรกฎาคม):
33-37.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). (2544). ทศนะ
ของพระพุทธศาสนาต่อสตรีและการ
บวชเป็นภิกษุณี. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์สุภาพใจ.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), (2538). พจนา-

นุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์.
(พิมพ์ครั้งที่ 8). กรุงเทพมหานคร:
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช-
วิทยาลัย.

พระองค์เจ้าจุล จักรพงษ์. (2505). เจ้าชีวิต.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์คลังวิทยา.

พทยา สายหู. (2540). กลไกของสังคม. กรุงเทพ-
มหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.

พิมาน แจ่มจรัส. (2542). 49 ราชนิไทย.
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธีรการพิมพ์.
พุทธทาสภิกขุ. ธรรมะคือการเมือง. มปป. :
ธรรมทานมูลนิธิ.

มูลนิธิสถาบันแม่ชีไทยในพระบรมราชูปถัมภ์.
ตีพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพมหานคร:
เอกสารอัดสำเนา.

ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตย-
สถาน พ.ศ. 2525. (2538). (พิมพ์ครั้งที่ 5),
กรุงเทพมหานคร: บริษัท อักษรเจริญทัศน์
จำกัด.

สุขใจ พุทธวิเศษ. (2527). สถานภาพและ
บทบาทของแม่ชีไทยในสังคมไทย :
ศึกษากรณีวัดสร้อยทอง. วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย.

สุขสันต์ จันทะโชโต. (2549). การศึกษาเชิง
วิเคราะห์ร่างพระราชบัญญัติคณะ
แม่ชีไทย: กรณีศึกษาการพัฒนา
องค์การและการพัฒนาสถานภาพ
แม่ชีไทยในมิติของพระพุทธศาสนา
เถรวาท. ศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชา

พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
 สุธา จันทรเอม และสุรางค์ จันทรเอม. (2541).
 จิตวิทยาทั่วไป. (พิมพ์ครั้งที่ 11). กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
 สุปงษ์ เนตรสว่าง. (2510). **เตรียมตัวก่อนตาย**.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ประยูรวงศ์.
 เสถียร โพธิ์นันทะ. (2540). **ประวัติศาสตร์**

พระพุทธศาสนา ฉบับมุขปาฐะภาค 2.
 กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย.
 ไสว พักขาว. **ทักษะแห่งศตวรรษที่ 21**. (สืบค้น
 เมื่อวันที่ 10 พฤศจิกายน 2560) จาก
 เว็บไซต์ <http://web.chandra.ac.th>
 อุทัย หิรัญโต. (2543). **หลักการบริหารงาน
 บุคคล**. กรุงเทพมหานคร: โอเดียนสโตร์.